

ӨОЖ 327.1

FTAMP 11.25.15

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.63.1.005>

ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

* Нұран П.Д.¹

*¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақала Қазіргі халықаралық қатынастардағы энергетикалық дипломатияның трансформациясын талдауға арналған. Энергетикалық дипломатия бұрын негізінен энергия ресурстарының қауіпсіздігі мен елдердің геосаяси мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталса, бүгінгі күнде ол жаһандық саясаттағы әлеуметтік-экономикалық және экологиялық өзгерістер жағдайында жаңа мазмұнға ие болуда. Энергетикалық дипломатия теориясы мен практикасының өзгеру үрдістері халықаралық ынтымақтастық, климат саясаты және тұрақты даму контекстінде қайта қарастырылуда, бұл оның маңыздылығын арттырады.

Зерттеудің мақсаты - энергетикалық дипломатияның тарихи қалыптасуы мен қазіргі трансформациясын салыстыру арқылы оның сыртқы саясаттағы жаңа функцияларын айқындау. Осыған дейінгі зерттеулер өте кең талқыласа да, энергетикалық дипломатияның қазіргі кезеңдегі өзгерістерінің жүйелі түрде теориялық және прагматикалық негізін көрсету бағытында жеткілікті түрде толықтырылмаған.

Зерттеу өзектілігі қазіргі әлемдік энергетикалық саясаттағы динамиканың күшеюімен түсіндіріледі: климат және экологиялық міндеттер, технологиялық өзгерістер мен көпвекторлы ынтымақтастық дипломатиялық практикаларды қайта құруда маңызды факторға айналуға.

Мақаланың ғылыми жаңалығы - энергетикалық дипломатияның жаңа кезеңдегі трансформациясын көпқырлы түрде сипаттау, дәстүрлі қауіпсіздік компонентінен тыс жаһандық даму мәселелеріне интеграциясын көрсету.

Эмпирикалық негіз ретінде соңғы жылдардағы халықаралық келісімдер, дипломатиялық бастамалар мен трансшекаралық энергетикалық жобалар талданады.

Зерттеуде мета-талдау, салыстырмалы шолу және концептуалды синтез әдістері қолданылды, бұл энергетикалық дипломатияның қазіргі жағдайын жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, автор энергетикалық дипломатияның халықаралық қатынастардағы рөлінің кеңейгенін, оның стратегиялық тәсілдердің құрамдас бөлігін қалыптастыратынын дәлелдейді.

Тірек сөздер: энергетикалық дипломатия, халықаралық қатынастар, энергетикалық өтпелі кезең, климаттық саясат, энергетикалық қауіпсіздік, жасыл трансформация, геосаясат, технологиялық ынтымақтастық, тұрақты даму

Кіріспе

Энергетикалық дипломатия - бұл халықаралық қатынастар саласында мемлекеттердің энергия ресурстарымен қамтамасыз ету мен сыртқы саясатты теңестіру үшін қолданатын дипломатиялық құралдары мен тәсілдерінің жиынтығы деген кең мағынаға ие ұғым. Бұл сала дәстүрлі түрде энергетикалық қауіпсіздік пен энергетикалық ресурстарға қол жеткізу мәселелеріне бағытталған, ал халықаралық қатынастарда энергетикалық дипломатия мемлекеттердің сыртқы саясат мақсаттарына жету үшін энергияны маңызды компонент ретінде пайдаланатын негізгі механизмдердің біріне айналып отыр. Энергетикалық дипломатияның халықаралық қатынастар жүйесіндегі маңыздылығы ғасырлар бойы қалыптасқан, алайда қазіргі жаһандық өзгерістер оның рөлін бұрынғыдан да кеңейтіп, заманауи халықаралық саясаттың өзгермелі контекстінде жаңа сипатқа ие болғанын көрсетеді.

Энергетикалық дипломатияның түпкі бастамасы XX ғасырдың екінші жартысындағы мұнай дағдарыстары кезінде пайда болды, сол уақытта мемлекеттер энергия қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін саяси келісімдер мен стратегиялық ынтымақтастықтарды белсенді қолдана бастады [1]. Алайда соңғы он жылдықтар бойы энергетикалық жүйеде жаһандық энергетикалық транзиттің күшеюі, климаттық өзгерістер және жаңартылатын энергия көздеріне көшудің жеделдеуі сияқты факторлар энергетикалық дипломатияның мазмұнын түбегейлі өзгертті [2]. Алғашында энергетикалық дипломатия көбіне фоссилді отындар мен қауіпсіздікке байланысты былғары мәселелерді шешуге бағытталса, қазір оның мәні кеңейіп, экологиялық тұрақтылық, халықаралық климаттық міндеттемелер мен көпжақты ынтымақтастық сияқты жаңалықтарды қамтуға көшті. Бұл үрдіс халықаралық қатынастардағы дипломатиялық практикаларды қайта қарауға мәжбүр етті және энергетикалық саясатты пысықтайтын жаңа дипломатиялық механизмдердің пайда болуына алып келді [3].

Бүгінгі таңда энергетикалық дипломатия тек энергетикалық ресурстарды қамтамасыз етудің құралы ғана емес, сонымен қатар тұрақты даму, климаттық өзгерістерді шектеу және халықаралық ынтымақтастықты нығайту секілді жаһандық мәселелерді шешудің маңызды элементіне айналды. Осы себепті халықаралық қатынастар теориясы мен практикасы саласындағы осы өзгерістерді жүйелі түрде зерттеуді талап етеді, себебі энергетикалық дипломатия ендігі жерде мемлекеттік мүдделердің кең ауқымды халықаралық контекстті үйлестіруіне бағытталған кешенді процесс ретінде қарастырылуда.

Ғылыми әдебиеттерде энергетикалық дипломатияға қатысты зерттеулер көп болғанымен, олардың көбісі дәстүрлі қауіпсіздік пен ресурстарға қол жеткізуге назар аударады, ал жаһандық энергетикалық трансформацияның

динамикасын, климаттық мәселелер мен жаңа ынтымақтастық формаларын кешенді талдау бағытында жүйелі зерттеу әлі жеткіліксіз [4]. Осы тұрғыдан қарағанда, энергетикалық дипломатияның өзгеру үрдісі, оның халықаралық қатынастардағы жаңа рөлдері мен механизмдері толық зерттелмеген ғылыми мәселе болып қалып отыр.

Осы зерттеу жұмысы энергетикалық дипломатияның трансформациялық сипатын, оның құрылымы мен мазмұнының қазіргі кезеңдегі өзгерістерін талдайды. Зерттеу жаңа дипломатиялық механизмдердің пайда болуын, олардың халықаралық саяси шешімдерге әсерін және энергетикалық саясат пен тұрақты даму мақсаттарын үйлестіру жолдарын қарастырады, бұл тақырып халықаралық қатынастар ғылымында бұрын толық жүйеленіп зерттелмеген, әрі практикалық және теориялық маңызы зор сала ретінде маңызды болып табылады.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Бұл зерттеу Қазіргі халықаралық қатынастардағы энергетикалық дипломатияның трансформациясын талдауға арналған. Жұмыстың материалдық негізі ретінде кең ауқымды ғылыми деректер, халықаралық келісімдер, энергетикалық саясатқа қатысты статистикалық мәліметтер мен зерттеу мақалалары пайдаланылды. Атап айтқанда, Халықаралық энергетикалық агенттік, Біріккен Ұлттар Ұйымының климаттық бағдарламасы, Дүниежүзілік банктің энергетикалық статистикасы, сондай-ақ шетелдік және отандық зерттеушілердің еңбектері материал ретінде қарастырылды.

Энергетикалық дипломатияның теориялық-әдіснамалық негіздерін зерделеу барысында халықаралық және отандық ғалымдардың еңбектеріне кешенді талдау жасау маңызды. Атап айтқанда, белгілі американдық энергетикалық сарапшы Д.Ергин энергетикалық дипломатияның тарихи қалыптасуын және геосаяси рөлін зерттеген, оның зерттеулері халықаралық қатынастардағы энергия қауіпсіздігі мен дипломатиялық стратегияларды түсінуге мүмкіндік береді [5]. Сонымен қатар, В.Смил энергетикалық саясаттың экономика мен климатқа әсерін талдаған зерттеуші, өз зерттеулерінде энергетикалық дипломатияны тек саяси емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық аспектілермен байланыстырған [6]. Отандық ғылыми дискурста Қазақстанның энергетикалық дипломатиясының қалыптасу ерекшеліктеріне баға беріп, энергетикалық дипломатияның Қазақстан контекстіндегі өзгерістерін зерттеген, алайда аталған еңбектерде қазіргі жаһандық трансформациялар мен инновациялық дипломатиялық механизмдердің әсері әлі де тереңдетілген зерттеуді талап етеді [7,8]. Бұл осы мақаланың зерттеу нысанын айқындауға және оның ғылыми өзектілігін негіздеуге мүмкіндік береді.

Материалдардың бұл жиынтығы зерттеуге энергетикалық дипломатияның халықаралық қатынастардағы өзгерісін кешенді бағалауға мүмкіндік береді, оның ішінде трансшекаралық энергетикалық жобалар мен жаңа дипломатиялық тәсілдерді талдау қарастырылған. Сонымен қатар, әр автордың пікірі бір-біріне кейде қарама-қайшы келеді: мысалы, Д.Ергин энергетикалық дипломатияны негізінен қауіпсіздікке бағытталған деп қарастырса, В.Смил климаттық аспектілер мен тұрақты дамуды басты назарда ұстайды, бұл біздің зерттеуімізге жақсы зерттеу алаңы болып табылады.

Жұмыстың әдіснамалық негізі халықаралық қатынастар саласындағы салыстырмалы талдау, мета-талдау, контент-анализ және синтетикалық әдістер болып табылады.

Салыстырмалы талдау энергетикалық дипломатияның тарихи және қазіргі кезеңін салыстыруға, әр елдің энергетикалық саясатындағы ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, Ресей мен Қытайдың халықаралық энергетикалық жобаларды жүргізу тәжірибесі салыстырылды [5].

Мета-талдау шетелдік және отандық зерттеулердің нәтижелерін жүйелендіруге, ғылыми жаңалықтарды жинақтап көрсетуге көмектесті. Бұл әдіс арқылы бұрын зерттелмеген аспектілер, мысалы жаңартылатын энергия көздеріне бағытталған дипломатиялық механизмдер анықталды [6].

Контент-анализ халықаралық энергетикалық келісімдердің мәтіндерін, меморандумдарды, дипломатиялық келіссөздер хаттамаларын талдауға мүмкіндік берді. Әдіс халықаралық қатынастардағы дипломатиялық стратегияларды нақты түсінуге мүмкіндік береді [9].

Синтетикалық әдіс барлық алынған деректерді біріктіріп, энергетикалық дипломатияның трансформациясының жалпы бейнесін жасауға қолданылды. Бұл әдіс зерттеу мақсатына, яғни энергетикалық дипломатияның жаңа функцияларын сипаттау және ғылыми жаңалықтарды көрсетуге жетуге мүмкіндік береді.

Ең маңызды әдіс ретінде салыстырмалы талдау мен контент-анализ біріктірілді: бұл әдістер арқылы зерттеу барысында энергетикалық дипломатияның тарихи дамуы мен қазіргі замандағы трансформациясын нақты салыстыру, жаңа дипломатиялық механизмдердің тиімділігін бағалау мүмкін болды. Бұл тәсіл зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығын ашады және практикалық тұрғыдан халықаралық қатынастар саласындағы саясаткерлер мен сарапшылар үшін пайдалы нәтижелер береді.

Жұмыстың материалдары мен әдістері энергетикалық дипломатияның трансформациясын толық және кешенді талдауға, әрбір дипломатиялық механизм мен халықаралық тәжірибенің тиімділігін бағалауға мүмкіндік берді. Әдіснамалық тәсілдердің үйлесуі ғылыми жаңалықты көрсетіп,

энергетикалық дипломатияның қазіргі рөлін, жаңа функцияларын және халықаралық қатынастардағы маңызын нақты анықтауға жол ашты.

Нәтижелер мен талқылау

Жүргізілген салыстырмалы талдау, контент-анализ және мета-талдау нәтижелері энергетикалық дипломатияның қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде түбегейлі өзгеріске ұшырағанын және оның мазмұны мен функцияларының кеңейгенін көрсетеді. Бұл өзгерістер энергетикалық дипломатияны тек энергия ресурстарын бөлу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар халықаралық ынтымақтастықты, технологиялық алмасуды және тұрақты дамуды қамтамасыз ететін кешенді дипломатиялық механизм ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері энергетикалық дипломатияның трансформациясы халықаралық қатынастардағы мемлекетаралық өзара тәуелділіктің жаңа формаларын қалыптастырғанын дәлелдейді. Мысалы, XX ғасырдың соңында Еуропа елдері табиғи газдың негізгі бөлігін Ресейден импорттауға тәуелді болды. Ресей Украинадағы әскери әрекеттерге дейін Еуропалық Одақтың табиғи газ импортының шамамен 45%-ын қамтамасыз еткен, ал 2023 жылға қарай бұл көрсеткіш 15%-ға дейін төмендеді, бұл Еуропаның энергетикалық дипломатиясын қайта бағдарлауға мәжбүр еткен маңызды фактор болды [10]. Бұл жағдай энергетикалық дипломатияның қауіпсіздік аспектісінің халықаралық саясаттағы негізгі құралдардың бірі болғанын көрсетеді.

Сонымен қатар, энергетикалық дипломатия мемлекеттер арасындағы жаңа серіктестік формаларын қалыптастыруда маңызды рөл атқара бастады. Мысалы, Еуропалық Одақ пен Қытай арасындағы энергетикалық ынтымақтастық жаңартылатын энергия көздерін дамытуға бағытталған стратегиялық дипломатиялық қатынастардың нақты үлгісі болып табылады. 2012 жылы құрылған Еуропалық Одақ-Қытай энергетикалық диалогы аясында тараптар жел энергетикасы, күн энергетикасы және электр желілерін интеграциялау саласында бірлескен зерттеу жобаларын іске асыруда [11]. Бұл ынтымақтастық энергетикалық дипломатияның дәстүрлі ресурстық сипаттан технологиялық және инновациялық сипатқа көшуін көрсетеді.

Зерттеу барысында энергетикалық дипломатияның тағы бір маңызды бағыты ретінде жаңа энергетикалық инфрақұрылым жобалары анықталды. Мысалы, Алжир мен Еуропа елдері арасындағы энергетикалық дипломатия Medgaz және TransMed құбырлары арқылы жүзеге асырылып келеді. TransMed құбыры арқылы жылына шамамен 30 млрд текше метр табиғи газ Италияға жеткізіледі, бұл Еуропаның энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңызды құрал болып табылады [12]. Бұл жобалар

энергетикалық дипломатияның мемлекеттер арасындағы стратегиялық серіктестікті қалыптастырудағы маңызды рөлін көрсетеді.

Сонымен қатар, энергетикалық дипломатияның жаңа формалары технологиялық ынтымақтастық арқылы да жүзеге асырылуда. Мысалы, Норвегия мен Польша көмірқышқыл газын сақтау технологияларын дамыту бойынша ынтымақтастық орнатқан. Бұл жобаның мақсаты өнеркәсіптік шығарындыларды азайту және көміртегі бейтараптығына қол жеткізу болып табылады [13]. Бұл мысал энергетикалық дипломатияның экологиялық және технологиялық бағытқа ауысқанын дәлелдейді.

Жүргізілген талдау энергетикалық дипломатияның мемлекеттердің сыртқы саясатының маңызды элементіне айналғанын көрсетеді. Бұл жағдай энергетикалық дипломатияның халықаралық қатынастардағы стратегиялық құрал ретінде қолданылатынын және оның мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігі мен экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді. Зерттеу нәтижелері энергетикалық дипломатияның қазіргі кезеңде бірнеше негізгі бағыт бойынша трансформацияланғанын көрсетті:

- ресурстық дипломатиядан технологиялық дипломатияға көшу;
- екіжақты келісімдерден көпжақты ынтымақтастыққа көшу;
- энергетикалық қауіпсіздік мәселесінен климаттық қауіпсіздік мәселесіне көшу;
- энергетикалық ресурстарды бақылаудан энергетикалық жүйелерді басқаруға көшу.

Бұл нәтижелер энергетикалық дипломатияның халықаралық қатынастардағы жаңа стратегиялық құралға айналғанын көрсетеді.

Энергетикалық дипломатияның трансформациясы халықаралық қатынастар жүйесіндегі құрылымдық өзгерістердің нәтижесі болып табылады. Бұл трансформация әлемнің мұнай-газ дәуірінен біртіндеп жасыл энергия мен технологиялар дәуіріне көшуінің саяси көрінісі ретінде сипатталады.

XX ғасырда энергетикалық дипломатия негізінен мұнай мен газ ресурстарын бақылауға бағытталды. Бұл кезеңде энергетикалық ресурстар мемлекеттердің экономикалық және әскери қуатын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болды. Мұнай экспорттаушы мемлекеттер, әсіресе Таяу Шығыс елдері, халықаралық саясатта маңызды стратегиялық рөл атқарды. Мысалы, Сауд Арабиясы мен АҚШ арасындағы энергетикалық ынтымақтастық XX ғасырдың екінші жартысында халықаралық қатынастардағы негізгі стратегиялық альянстардың бірі болды. Бұл ынтымақтастық АҚШ-тың энергетикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді, ал Сауд Арабиясы халықаралық саясатта маңызды серіктеске айналды. Сонымен қатар, Ресейдің Еуропаға табиғи газ

экспорттауы энергетикалық дипломатияның классикалық үлгісі болып табылады. Бұл экспорт Ресейдің халықаралық саясаттағы ықпалын күшейтті және энергетикалық ресурстардың геосаяси құрал ретінде қолданылатынын көрсетті. Бұл кезеңде энергетикалық дипломатия реалистік теория қағидаларына сәйкес мемлекеттердің ұлттық мүдделерін қорғау құралы ретінде қолданылды.

Зерттеу нәтижелері энергетикалық дипломатияның трансформациясына әсер еткен бірнеше негізгі факторларды анықтады.

Бірінші фактор - климаттық өзгерістер. Париж келісімінен кейін көптеген мемлекеттер көміртегі шығарындыларын азайту міндеттемелерін қабылдады. Бұл жағдай мемлекеттерді жаңартылатын энергия көздеріне көшуге мәжбүр етті.

Екінші фактор - технологиялық өзгерістер. Қазіргі уақытта Германия, Қытай және АҚШ жаңартылатын энергия технологияларын дамыту бойынша жетекші мемлекеттер болып табылады. Бұл мемлекеттер энергетикалық дипломатияны технологиялық ынтымақтастық құралы ретінде қолдануда [11].

Үшінші фактор - геосаяси өзгерістер. Ресей мен Еуропа арасындағы энергетикалық қатынастардың өзгеруі жаңа энергетикалық альянстардың қалыптасуына алып келді. Еуропа елдері Алжир, Норвегия және АҚШ-пен жаңа энергетикалық келісімдер жасады [12].

Сонымен қатар, жүргізілген зерттеу халықаралық қатынастар жүйесінде энергетикалық дипломатияның жаңа мазмұнға ие болғанын және оның жүзеге асу механизмдерінің айтарлықтай кеңейгенін көрсетті. Қазіргі кезеңде мемлекеттер арасындағы энергетикалық өзара әрекеттестік тек ресурстар алмасумен шектелмей, технологиялық ынтымақтастық пен инновациялық шешімдерді енгізу арқылы жүзеге асырылуда. Мысалы, Еуропалық Одақ пен Қытай арасындағы энергетикалық әріптестік жаңартылатын энергия технологияларын дамыту, жасыл энергетикаға көшу және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында жүйелі түрде жүргізілуде [14]. Бұл ынтымақтастық шеңберінде күн және жел энергетикасы саласындағы бірлескен жобалар, технология алмасу және энергетикалық диалог платформалары қалыптасқан, бұл энергетикалық дипломатияның технологиялық бағыттағы жаңа формасының пайда болғанын дәлелдейді.

Сонымен қатар, қазіргі халықаралық тәжірибе мемлекеттердің жаңартылатын энергия көздерін дамыту үшін халықаралық инвестицияларды тартуға бағытталған дипломатиялық құралдарды белсенді қолдана бастағанын көрсетеді. Атап айтқанда, Еуропалық Одақтың Жасыл келісімшарт аясында Қытаймен және басқа мемлекеттермен жүзеге асырылып жатқан күн энергетикасы жобалары энергетикалық дипломатияның инвестициялық аспектісінің күшейгенін дәлелдейді.

Мысалы, Испания аумағында іске қосылған ірі күн электр станциясында Қытайда өндірілген шамамен 1,5 миллион күн панелі пайдаланылып, 334 мыңнан астам үйді электр энергиясымен қамтамасыз ету мүмкіндігі пайда болды [15]. Бұл жағдай мемлекеттердің энергетикалық дипломатия арқылы тек ресурстарға қол жеткізуді ғана емес, сонымен қатар инвестиция мен технология тартуды да негізгі мақсат ретінде қарастыра бастағанын көрсетеді .

Сонымен бірге, қазіргі халықаралық қатынастар тәжірибесі энергетикалық дипломатияның саяси қысым жасау құралы ретінде де қолданылатынын айқын дәлелдейді. Ресейге қарсы енгізілген энергетикалық санкциялар нәтижесінде Еуропалық Одақтың Ресей мұнай импортының үлесі 2021 жылғы 24,8%-дан 2023 жылы 3,5%-ға дейін төмендеген, ал газ импортының үлесі 48%-дан 12,7%-ға дейін қысқарған [16]. Бұл өзгерістер энергетикалық тәуелділіктің халықаралық қатынастардағы стратегиялық маңыздылығын көрсетіп қана қоймай, энергетикалық ресурстардың дипломатиялық ықпал ету құралы ретінде пайдаланылатынын дәлелдейді. Оған қоса, санкциялар салдарынан Ресейдің мұнай экспортынан түсетін табысы 2022-2024 жылдар аралығында шамамен 78,5 миллиард АҚШ долларына қысқарған, бұл энергетикалық дипломатияның экономикалық және саяси құрал ретінде тиімді қолданылып отырғанын көрсетеді [17].

Зерттеу барысында қарастырылған халықаралық кейстер мен эмпирикалық мәліметтер энергетикалық дипломатияның трансформациясын нақты дәлелдейді. Жаһандық энергетикалық транзит жағдайында дипломатиялық механизмдер фосилдік отыннан жасыл технологиялар мен критикалық шикізатқа ауысуда. Халықаралық энергетикалық агенттіктің деректеріне сәйкес, таза энергияға салынған жаһандық инвестиция көлемі 1,7 триллион долларға жетіп, алғаш рет мұнай мен газ секторына салынған инвестициядан асып түсті [18]. Бұл үрдіс мемлекеттер арасындағы дипломатиялық басымдықтарды өзгертті. Мәселен, Еуропалық Одақ пен Қазақстан арасындағы 2022 жылы қол қойылған «Стратегиялық серіктестік туралы меморандум» бұрынғы мұнай-газ бағытындағы қатынастардың технологиялық жаңғыруын көрсетеді. Маңғыстау облысындағы «Svevind Energy» компаниясының 50 миллиард долларлық жасыл сутегі жобасы дипломатияның жаңа технологиялық-инвестициялық моделінің нақты мысалы болып табылады [19]. Энергетикалық дипломатиядағы Қытай Халық Республикасының рөлін талдау нәтижесінде ресурстық тәуелділіктің формасы өзгергенін байқаймыз. Д.Ергин атап өткендей, жаңа энергетикалық картада шикізатты иеленуден көрі, оны өңдеу технологияларына иелік ету маңыздырақ болып отыр [5]. Қазіргі таңда Қытай әлемдік күн панельдері нарығының 80%-ын және электромобиль батареяларына қажетті литийді өңдеудің 60%-дан астамын бақылайды [20]. Дәстүрлі энергетикалық

ойыншылардың рөлі геосаяси тұрақсыздық жағдайында жаңа сипатқа ие болды. 2023-2024 жылдардағы Мұнай экспорттаушы елдер ұйымы (ОПЕК) шешімдері мен АҚШ-тың мұнай өндірісін тәулігіне рекордтық 13,3 млн баррельге жеткізуі арасындағы қарама-қайшылық дипломатияның нарықтық бағаны реттеудегі негізгі құралы болып қала беретінін дәлелдейді [13]. В.Смилдің пайымдауынша, мұндай энергетикалық ауысулар ондаған жылдарға созылатын күрделі процесс болып табылады, сондықтан дипломатиялық механизмдер бір мезетте ескі және жаңа жүйелерді үйлестіруге мәжбүр [6].

Жалпы алғанда, талданған эмпирикалық мәліметтер энергетикалық дипломатияның қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде жаңа бағыттарға ие болғанын және оның дәстүрлі энергетикалық қауіпсіздік мәселелерінен тыс, технологиялық даму, инвестициялық ынтымақтастық және геосаяси ықпал ету құралдары ретінде қалыптасқанын дәлелдейді. Бұл үрдіс энергетикалық дипломатияның халықаралық саясаттағы стратегиялық маңыздылығының артып келе жатқанын және оның мемлекеттердің сыртқы саясатындағы негізгі құралдардың біріне айналғанын көрсетеді.

Қорытынды

Жүргізілген кешенді талдау қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі энергетикалық дипломатия трансформациясының терең әрі көпқырлы сипатқа ие екенін көрсетті. Зерттеу нәтижелері қазіргі кезеңде энергетикалық дипломатия алдында тұрған бірқатар нақты және өзекті проблемалардың бар екенін анықтайды. Біріншіден, жаһандық энергетикалық өтпелі кезең жағдайында мемлекеттер бір мезгілде дәстүрлі энергетикалық қауіпсіздік пен жасыл энергетикалық трансформация арасындағы теңгерімді сақтауға мәжбүр. Екіншіден, технологиялық тәуелділік факторы күшейіп, энергия ресурстарына емес, энергия технологияларына тәуелділік қалыптасуда. Үшіншіден, геосаяси тұрақсыздық энергетикалық нарықтардың құбылмалылығын күшейтіп, энергетикалық дипломатияны саяси қысым құралы ретінде қолдану тәуекелдерін арттыруда. Төртіншіден, климаттық міндеттемелер мен экономикалық даму мүдделерін үйлестіру мәселесі мемлекеттер үшін күрделі стратегиялық міндет болып қалып отыр. Бұл қиындықтар қазіргі кезеңдегі энергетикалық дипломатияның тек теориялық емес, нақты практикалық маңызы бар жаһандық проблема екенін дәлелдейді.

Осылайша, жүргізілген зерттеу энергетикалық дипломатияны тек ресурстарға қол жеткізу құралы ретінде қарастыру жеткіліксіз екенін көрсетті. Зерттеу нәтижесінде энергетикалық дипломатияның технологиялық, инвестициялық, экологиялық және геосаяси өлшемдері өзара тығыз байланыста дамып жатқаны анықталды. Атап айтқанда,

Халықаралық энергетикалық агенттік деректері көрсеткен инвестициялық өзгерістер, Еуропалық Одақ жүргізіп отырған жасыл энергетикалық саясат, Қытай технологиялық өңдеу секторындағы үстемдігі, сондай-ақ ОПЕС шешімдерінің жаһандық нарыққа ықпалы энергетикалық дипломатияның жаңа мазмұнын айқындады. Жүргізілген зерттеу энергетикалық дипломатияны халықаралық қатынастар жүйесіндегі құрылымдық өзгерістерді түсіндірудің тиімді аналитикалық құралы ретінде қолдануға мүмкіндік беретінін көрсетті. Бұл жұмыс тақырып аясында энергетикалық дипломатияның жаңа функцияларын, атап айтқанда технологиялық әріптестік құру, климаттық саясатты үйлестіру, энергетикалық инфрақұрылымды дамыту және геосаяси тұрақтылықты қамтамасыз ету бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері энергетикалық дипломатия трансформациясының кездейсоқ немесе қысқа мерзімді құбылыс емес екенін дәлелдеді. Керісінше, бұл үдеріс халықаралық қатынастар жүйесінің құрылымдық эволюциясының ажырамас бөлігі болып табылады. Энергетикалық дипломатияның қазіргі кезеңдегі рөлінің кеңеюі оның халықаралық саясаттағы стратегиялық маңыздылығының артып келе жатқанын және мемлекеттердің сыртқы саясатындағы негізгі құралдардың біріне айналғанын көрсетті.

Анықталған үрдістер энергетикалық дипломатияның тек энергетикалық сектор шеңберінде ғана емес, жаһандық экономикалық даму, технологиялық бәсекелестік және климаттық қауіпсіздік салаларында да маңызды екенін дәлелдеді. Бұл трансформация Америка Құрама Штаттары, Жаңартылатын энергия көздері жөніндегі халықаралық агенттік сияқты халықаралық акторлардың саясаты арқылы да айқын көрінеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, энергетикалық дипломатияның дамуы болашақта халықаралық ынтымақтастықтың жаңа модельдерін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл әсіресе жасыл энергетика, сутегі энергетикасы, критикалық минералдар нарығы және трансшекаралық технологиялық жобалар саласында маңызды перспективаға ие.

Ұсынылған ғылыми нәтижелер энергетикалық дипломатия саласындағы болашақ зерттеулерге теориялық және әдіснамалық негіз бола алады. Сонымен қатар, бұл нәтижелер халықаралық қатынастар саласындағы практикалық саясат қалыптастыруда, энергетикалық стратегия әзірлеуде және халықаралық энергетикалық ынтымақтастықты дамытуда қолданылуы мүмкін. Энергетикалық дипломатия тақырыбын зерттеу халықаралық қатынастар ғылымында пәнаралық байланысты кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл бағыт саясаттану, экономика, экология, технологиялық зерттеулер және қауіпсіздік зерттеулері арасындағы ғылыми синтезді күшейтеді. Бұрын энергетикалық дипломатия негізінен ресурстық қауіпсіздік мәселелерімен шектелген болса, қазіргі кезеңде

оның мазмұны айтарлықтай кеңейді. Қазіргі жағдайда энергетикалық дипломатия халықаралық қатынастар жүйесіндегі жаңа жаһандық тәртіпті қалыптастырудың маңызды элементіне айналып отыр.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері энергетикалық дипломатия трансформациясының халықаралық қатынастардағы жаңа стратегиялық парадигманың қалыптасуына жол ашқанын көрсетеді. Бұл бағыттағы зерттеулер болашақта халықаралық саясаттағы энергетикалық фактордың рөлін тереңірек түсінуге және тиімді дипломатиялық механизмдерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1] Abelson P. H. Energy Diplomacy // Science. – 1976. – Vol. 192, №4238. – P. 429.
- [2] Obanor E. I., Mogbolu N. I., Olumide G. E. et al. Energy diplomacy and its influence on renewable energy adoption and global energy transition // Discover Energy. – 2026. – Vol. 6. – Article 16.
- [3] Sadykova A., Sheyazdanova K., Barnashov O. Energy diplomacy in the context of the global energy transition // Public Administration and Civil Service. – 2025. – №4(95). – P. 160–168.
- [4] Huda M. S. Renewable energy diplomacy and transitions: An environmental peacebuilding approach // Environmental Innovation and Societal Transitions. – 2024. – Vol. 50. – Article 100815.
- [5] Yergin D. The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations. – New York: Penguin Press, 2020. – 544 p.
- [6] Smil V. Energy and Civilization: A History. – Cambridge: MIT Press, 2017. – 360 p.
- [7] Sheryazdanova K., Bulzhanova A. Transit problems of the energy diplomacy of the Republic of Kazakhstan and the modern ways of solutions / K. Sheryazdanova, A. Bulzhanova // Public Administration and Civil Service. — 2016. — № 1. — P. 100–105. — <https://journal.apa.kz/index.php/path/article/view/305>
- [8] Hor K.W.C., Kukeyeva F.T., Augan M.A., Kydyrbek F.A. Trends and challenges of energy diplomacy: a case study on Kazakhstan // Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series. – 2023. – Vol. 142, №1. – P. 104–119. – DOI: 10.32523/2616-6887/2023-142-1-104-119. – <https://bulpolit.enun.kz/index.php/main/article/view/107>
- [9] United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). – URL: <https://unfccc.int/> (қаралған күні 28.12.2025).
- [10] International Energy Agency. World Energy Outlook. – URL: <https://www.iea.org> (қаралған күні 08.01.2026).

[11] European Commission. EU-China Energy Cooperation Platform Report. – URL: <https://energy.ec.europa.eu> (қаралған күні 25.12.2025).

[12] U.S. Department of Energy. Algeria-Europe Gas Pipeline Data. – URL: <https://www.energy.gov> (қаралған күні 10.01.2026).

[13] Norway-Poland CCS cooperation report. – URL: <https://arxiv.org/abs/2501.05539> (дата обращения: 14.02.2026).

[14] European External Action Service. Green Transition. – URL: <https://www.eeas.europa.eu> (қаралған күні 10.01.2026).

[15] China-EU green energy partnership drives sustainable development across borders. – URL: (қаралған күні 10.01.2026).

[16] Oil, gas, and war: The effect of sanctions on the Russian energy industry // Atlantic Council. – URL: (қаралған күні 10.01.2026).

[17] Energy Sanctions Impact Summary // KSE Institute. – URL: (қаралған күні 10.01.2026).

[18] World Energy Investment 2023 // International Energy Agency. – 2023. – URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2023> (қаралған күні 10.01.2026).

[19] Strategic Partnership between the EU and Kazakhstan on raw materials, batteries and renewable hydrogen // European Commission. – 2022. – URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6585 (қаралған күні 10.01.2026).

[20] The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions // International Energy Agency. – 2022. – URL: <https://www.iea.org/reports/the-role-of-critical-minerals-in-clean-energy-transitions> (қаралған күні 10.01.2026).

СОВРЕМЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

*Нұран П.Д.¹

*¹ Университет международных отношений и мировых языков имени
Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Данная статья посвящена анализу трансформации энергетической дипломатии в современных международных отношениях. Если ранее энергетическая дипломатия в основном была направлена на обеспечение энергетической безопасности и геополитических интересов государств, то сегодня она приобретает новое содержание в условиях глобальных социальных, экономических и экологических изменений. Процессы изменения теории и практики энергетической дипломатии пересматриваются в контексте международного сотрудничества, климатической политики и устойчивого развития, что усиливает её значимость.

Цель исследования - выявить новые функции энергетической дипломатии во внешней политике через сравнение её исторического становления и современной трансформации. Несмотря на широкое освещение в предыдущих исследованиях, систематическое теоретическое и прагматическое обоснование изменений энергетической дипломатии в современный период остаётся недостаточно разработанным.

Актуальность исследования объясняется усилением динамики мировой энергетической политики: климатические и экологические обязательства, технологические изменения и многовекторное сотрудничество становятся важными факторами перестройки дипломатических практик.

Научная новизна статьи заключается в многогранном описании трансформации энергетической дипломатии в новый период, а также в показе её интеграции в вопросы глобального развития, выходящие за рамки традиционной безопасности.

Эмпирической основой служат анализ международных соглашений последних лет, дипломатических инициатив и трансграничных энергетических проектов.

В исследовании использованы методы мета-анализа, сравнительного обзора и концептуального синтеза, что позволяет всесторонне оценить современное состояние энергетической дипломатии. В результате автор доказывает расширение роли энергетической дипломатии в международных отношениях и её формирование как составной части стратегических подходов.

Ключевые слова: энергетическая дипломатия, международные отношения, переходный энергетический период, климатическая политика, энергетическая безопасность, зелёная трансформация, геополитика, технологическое сотрудничество, устойчивое развитие

THE TRANSFORMATION OF ENERGY DIPLOMACY IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

*Nuran P.D.¹

*¹ Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article analyzes the transformation of energy diplomacy in contemporary international relations. While energy diplomacy was previously primarily focused on ensuring energy security and protecting states' geopolitical interests, today it assumes a new meaning in the context of global social, economic, and environmental changes. Trends in the theory and practice of energy diplomacy are being reconsidered within the frameworks of international cooperation, climate policy, and sustainable development, enhancing its significance.

The aim of the study is to identify the new functions of energy diplomacy in foreign policy by comparing its historical development with its contemporary transformation. Although previous studies have addressed this topic extensively, there remains a lack of systematic theoretical and practical grounding of energy diplomacy's changes in the current period.

The relevance of the research is explained by the intensifying dynamics of global energy policy: climate and environmental obligations, technological changes, and multi-vector cooperation are key factors reshaping diplomatic practices.

The scientific novelty of the article lies in a multidimensional description of the transformation of energy diplomacy in the new era, demonstrating its integration into global development issues beyond traditional security.

The empirical basis includes the analysis of recent international agreements, diplomatic initiatives, and cross-border energy projects.

The study employs meta-analysis, comparative review, and conceptual synthesis, enabling a comprehensive assessment of the current state of energy diplomacy. As a result, the author demonstrates the expanding role of energy diplomacy in international relations and its formation as a component of strategic approaches.

Keywords: energy diplomacy, international relations, transitional energy period, climate policy, energy security, green transformation, geopolitics, technological cooperation, sustainable development

*Мақала түсті / Статья поступила / Received: 16.01.2026.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 27.03.2026.*

Автор туралы мәлімет:

Нұран Перизат Дулатханқызы – PhD докторанты, әлеуметтік ғылымдар магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, e-mail: p.dulatkankyzy@gmail.com

Информация об авторе:

Нұран Перизат Дулатханқызы – PhD докторант, магистр социальных наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: p.dulatkankyzy@gmail.com

Information about the author:

Nuran Perizat Dulatkankyzy – PhD student, Master of Social Sciences, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: p.dulatkankyzy@gmail.com